

és kegyetlen Esze Tamást" bizonyos magasztosító csodálattal nézi, eposzi módon nagyjátja, s bár középpontjába helyezi az eseményeknek, mintegy tiszteltből nem lépteti fel olyan sűrűn, mint epizódikus alakjait. Az is a hősi költészetre emlékeztető vonás, hogy csataleírásainak a „Hej! micsoda csata volt ez!” felkiáltás refrainszerű ismétlésével bizonyos ritmikusságot akar adni.

Ez az epikus nagyvonalúságra való törekvés ellentétben áll az írónak már említett naturalisztikus ábrázolásával, s a történeti eseményeknek aprólékos közelítésből való szemléletével. Így e kétféle költői modor valamely — alighanem szándékolt — stílusdiszsonanciát eredményez.

E szinte organikus alapsajátság azonban nem akadályozza egy csomó igazán művészi szépségre. Az 1897-iki parasztlázadásnak igen megragadó bemutatását kapjuk, s az író elbeszélő modorában van valami lázas lendület és valami szokatlanul líkített. Alakjainak rajza igaz! inkább csak körvonalazott, de e vonalak hívek és újszerű lelki mozgásokot mutatnak be. Így például a parasztokhoz pártolt fiatal úri, Thuróczy Miklós és az őt párthagyásra készítő menyasszonyának lelki háborgásaiban sok megrázóan emberi érzés csapódik felszínre. A tipizált magyarsággal együtt érző, de a parasztlázadásra fajult felkelés elől Bécsbe menekülő II. Rákóczi Ferencnek bemutatása is igen érdekes és újszerű. A karóba húzott kurucok kínlódásában van valami nyersen riktó, de annak bemutatása, hogy e látványok az átpártoló Thuróczyban minő visszhangot vernek, erővel teljes. Általában egyik fősajátsága e könyvnek, hogy távol áll minden köznapiságtól, s a történeti regények minden megszokott requizitumát kerüli.

A regény ifjúsági olvasmányának készült. Lelkes hangja és stílusa — bár itt-ott erőltetett — de legtöbbször igenis magyaros zengése révén annak is való, de egy két merészebben nyers kifejezésén a könyv értékének és jellemző erejének minden csökkenése nélkül éppen ifjú közönsége kedvéért nem ártott volna enyhíteni.

Galamb Sándor.

GONDOLATOK SZÁRNYÁN. Versek. Irta: *Madai Gyula.* Budapest, 1922. Dr. Madai és Lengyel kiadása. 72 lap. — Madai Gyula költészetében jól eső eredetiséggel hatnak. Hiányoznak belőlök a mai lírának modoros és elhasznált motívumai, érzelemanyaga: az emlékhangulat és az ihlet kiélésének bágyadt passzivitása. Madai lírai benyomásait a szemlélődés és eszmélkedés formáin át veszi fel, ami Tompa költői lélektanának emlékezete nála, de a kapott behatásokat erős férfiúi hév fegyelmzett érzékenységgel tudja fogadni. A lelki formálódás e nemű természete belső szükségkép hozza magával a mérsékletet, az egyensúlyt, amely, anélkül, hogy egyúttal középserűséget is jelentene, megnyugtató harmóniává csendül ki dalaiban. Néhol a gondolat nehezen kapja meg költői életét, csak retorikusan avagy magya-

rázóan tud átváltódni eszmélkedésből költészeté; hangjában vannak olyanok, amelyeket eltanult, nem a maga belső életéből dalolt ki; ezek nem az ő természetéhez illenek, stíluszavart okoznak, s olykor merő hang diszletté is válnak. Madai lírai tárgyköre nem gazdag, de mindig választékos és emelkedett. Itt-ott a bőbeszédűség s néhol egy kis prózaiságon kiárad és erejét veszti a szavaknak a tárgyak levegőjéből táplálkozó érzet-hangulata, úgy, hogy elillan a téma lírai zamata; de általában erős ritmus érzékkel, kitűnő magyarsággal tudja csattanós egységé kiformálni inlet perceinek tartalmát. Egyébként az életet nem szedi szét problémákká. Derűs, nyugodt világszemlélet békéjével és hitével hidalja át azokat a nehézségeket, amelyeket felvet akár a történelmi, akár az egyéni élet. S van még idealizmusa is ahhoz, hogy a maga világa hitének magasságában kívánja látni az egész földi létet. Ez az idealizmus, s ez az erkölcsi komolyság már maga is szintézis. Még pedig olyan, melyben az élet legszebb és legmélyebb költészete lüktet. Ebből való Madai Gyula lírájának is minden értéke.

Brisits Frigyes.

ARISTOTELES. Irta *Pauler Akos.* Korunk gondolkozása határozottan filozófiai jellegű: az egyén és a társadalom életének minden viszonylatában filozófiai, azaz egyetemes vonatkozású, a bölcelet végső alapjaival összefüggő kérdések foglalkoztatják az embereket. Az erkölcs, társadalom, művészet, tudomány: az emberi szellem megnyilvánulásának ezen négy világtája, forrongó problémákkal van tele, és a szintéren „világnézetek” mérkőznek. S ha figyelembe vesszük, hogy az összekötő szálak mindama négy irányból egy egyetemes jelentőségű központi terület, a *bölceleti gondolkodás rendszere* felé vezetnek, mely az emberről és a világról alkotott nézeteinket felsőbbrendű elvek egységébe foglalja: megértjük a filozófiai gondolkodás „világnézetet” teremtő erejét.

Aristoteles bölcelete éppen ebből a szempontból világraszóló jelentőségű: „az egységes, tudományos módszerességgel kidolgozott filozófiai rendszer első példája”. Nemcsak a gondolkodás: a fogalomalkotás, ítélet és a következtetés törvényeit kutatja (logika), s nemcsak a létezés végokait (metafizika), a világ mibenlétét (fizika) és a lélek működéseit (psychologia) vizsgálja, hanem az így nyert alapvető, elméleti rendszert a cselekvő élet megnyilvánulásaiiban: az erkölcsben, a társadalom- és államtudomány, a művészet és a szaktudomány terén is alkalmazza. Aristoteles rendszerének ezen szerves egysége azonban korántsem tűnik ki oly könnyen műveiből. Számos tudományos munkája maradt ránk, bölceleti rendszerének minden ágából; de ezen műveknek nagy részében legfeljebb a gondolati tartalom származik tőle, a kidolgozás és az előadás tanítványainak sokszor nagyon is feüleles munkája. Ez nehezíti meg sok tekintetben eredeti gondolatának kihámozását. S különben is, ő nem foglalta össze egész rendszerét egy világosan áttekinthető egy-

ségbe, úgyhogy ezt — akárcsak egy széttedeztetett antik szóbrászati alkotást — a többékevésbé világosan felismerhető részekből úgy kell újra összeraknunk. Ezt a rekonstrukciót végzi el Pauler Ákos szigorú történelmi hűségű s mégis intuitív erejű módszerességgel. Rövid, de megkapó életrajzi vázlat után magát a gondolkozási rendszert elemzi. Kitapintja az Aristotelesi bölcsélet élő organizmusának útőereit, a vezető gondolatokat, s íme, az olvasó fejzetéről fejezetre áhítatosabb megilletődéssel szemléli, miként táplálja a rendszer középpontjából kilüktető vér a legtávolabbi és a jelentéktelennek tetsző tagokat is. Megértjük, mit jelent egy mélységes gondolat termékenyítő ereje.

Pauler világos és biztos kritikai elemzése nyomán jutunk el Aristoteles legközpontibb, legmélyebben fekvő gondolatához: „*a végtelen regresszus lehetetlenségének*“ az elvéhez. Ez annyit jelent, hogy a gondolkozásban és a tudomány megismerésében, amely okokkal való igazolás, tehát okhoz okot, fűz, nem terieszkedhetünk vissza (*regresszus*) egész a végtelenségig, hanem egyszer egy oly okra találunk, melynek okát adni már nem tudjuk, amelvet tehát el kell fogadnunk úgy, ahogy van. Minden megismerés bizonyos egyetemes érvényű alaptételekre támaszkodik, melyeknek igazságát már elve fel kell tennünk, s melyeknek bizonyítására már nem vállalkozhatunk (ilyen pl. az ellenmondás elve, azaz: ha valami A, az nem lehet más valami, mint A). Sőt tudományos megismerés egváltalában csak akkor lehetséges, ha az okokkal való igazolás lehetőségének korlátozott voltát elismerem. De a világ tényeinek és folvamatainak magvarázatában is el kell érnünk azt a változatlan valóságot és lényegét, mely a világ sokféleségében és változásaiban a maradandó, az örökérvényű, a változatlan jellegét mutatja: az anyagon felül áll a „forma“, „az érzékfeletti, de állandó hatásaiban megnyilvánuló végső alany“, mely, mint az anvag változásainak végső célja, azoknak egyúttal határt is szab; valamennyi „formának“ ösmozgató elve, legvégső oka pedig az Isten, akinek lényegéből kiáradó szemlélődő szeretet segíti a „formát“ az anyaggal folytatott kibontakozási küzdelmében. Mert a világ változásai nem egvebek, mint a „formának“, azaz a változatlan lényeknek a tökéletes kifejlődésre való törekvései; a világ tehát az igazi lényeg, a javulás és a tökéletesedés felé halad. De ugyancsak az okokkal való végnélküli igazolás lehetőségének elve magvarazza azt az aristotelesi tételt is, hogy az ember, mint értelmes lény, természetéből kifolyólag egy *végső célra* törekszik, azaz, hogy törekvése és akarata nem irányulhat a végtelenbe, hanem kell egy végső célnak lenni, amely azoknak határt szab; minthogy pedig az ember sajátos lényének megfelelően arra irányul tevékenysége, hogy a maga lényegét és jellegét minél tisztábban és tökéletesebben kifejezze: ez a végcél nem lehet más, mint a *jó, a boldogság*. Ugyanez a végső cél lebeg az ember szeme előtt az erkölcsi világban, az állami

életben, a művészi alkotásokban és a tudományos búvárlatokban is.

Aristoteles a maga idealista-optimista világnézetével a materializmus merő ellentéte, és mélyen bölcséleti felfogásában gyökerező theológiájában az Isten-hitnek rendszeres és következetes kiépítője: ezek szellemének azon kisugárzásai, melyek bölcséletét évszázadokon át éltették, sőt azt a keresztény világfelfogás számára is mindig rokonnak éreztették. Pauler Ákos rámutat azon mélyen gyökerező összefüggésekre, melyek Aristoteles rendszere és a legújabb filozófiai irányok több jellemző gondolata közt fölismerhetők. Előadása nyomán, mely a legvilágosabb, a legegyszerűbb és a legszabatosabb nyelven szól az olvasóhoz, nemcsak elszigetelt különállóságában ismerjük meg Aristoteles tanítását, és pedig műveire való folytonos utalással, ami a bővebb tanulmányozásba a legkényelmesebben bevezet, hanem valósággal szemlélnünk lehet, miként ömlik el, évezredek múltán is, a világtörténelem ezen legegységesebb szelleme a modern műveltség minden területén.

Bizonyára ezen döntő jelentőségű tényt akarta Kornis Gyula kiemelni, midőn a szerkesztésében megjelenő „*Filozófiai Könyvtár*“ első kötetét Pauler Ákosnak Aristoteles-tanulmányát választotta ki. Pauler viszont azt tartja műve legfőbb céljának, hogy Aristoteles bölcséleti rendszerének synoptikus szemléltetésével *eszmétörténeli* értékét kimutassa, s megértesse a modern gondolkodás, de különösen a *történeli szellemű humanisztikus nevelés* szempontjából kimondhatatlanul fontos szerepét.

Szabó Miklós.

ANTHOLOGIA HUNGARICA. A lipcei Insel-Verlag „*Bibliotheca Mundi*“ c. sorozatának egyik köteteként jelent meg nemrég gyönyörű kiállításban ez a magyar versgyűjtemény. Gragger Róbert, berlini egyetemi tanár szerkesztette, kinek neve s magyar érdekű tevékenysége egyre ismertebbé s méltányoltabbá válik itthon és Németországban. Magyar Anthológiája nem sablonos szemelvény; bár ami legfeltűnőbb benne: a modernek aránytalan részesezése a szép könyv lapjaiból: — úgy tudjuk — nem a szerkesztő számlájára írható, hanem a kiadó cég előzetes kikötése volt. De őt dicséri az egész műben a jellemzetest kiválogatni tudó ízlés, mely úde hatásokkal frissít fel a hagyományos szemelvény anyagot. Időrendben közli a szebbnél szebb költeményeket s egy népdalsokorral fejezi be a sorozatot. Az egész mű különben csak szövegkiadás; mellőz minden magvarázatot, jegyzetet.

M. N.

TÖRTÉNELMI TANULMÁNY A MAGYAR BORTERMELŐRŐL. Az Eggenberger-féle könyvkereskedés bizományaként, a Minerva-Társaság kiadásában jelent meg Szekfü Gyulának egy kisebb terjedelmű tanulmánya *A magyar bortermelő lelki alkata* címen. Sokakat meglepett a cím, mert — sajnos — szinte szokatlanná vált már nálunk lelki tényezők ke-